

ASỤSỤ NA MMEPE OBODO: KA O SI METỤTA ALA IGBO

Si N'Aka

Chinweude, N. Ugochukwu (PhD)

Department of Igbo, African & Asian Studies

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Awka

ugochukwuchinweude@ymail.com

Umị edemede

Asụsụ bụ ndụ. E wezuga asụsụ, ndụ mmadụ agaghị enwe isi. O bụ asụsụ bụ na ndụ na-aga n'ihu. Ezi mmekọrịta dị n'etiti mmadụ na ibe ya bụ n'ihu na e nwere asụsụ. Edemede nchọcha lebara anya na njikoro dị n'etiti asụsụ na mmepe obodo. Usoro nchọcha a bụ nke nkọwa. Njiatule na-agbazi ụzọ ntụcha nchọcha a bụ na nwa nchọcha bụ nwafo Igbo maara ihe ekwe na-akụ n'asụsụ Igbo. Nchọpua na-egosi na: asụsụ bụ ụgbọala ala mmepe obodo; ezi mmepe obodo o bụla na-esite n'asụsụ agụmakwụkwọ ha hibere isi na ya; ileghara asụsụ anya na-ebute oke ndaghachi azụ n'agụmakwụkwọ obodo o bụla. Ozo bụ na obodo o bụla ejighi asụsụ ha kpọrọ ihe na-enwe nnukwu nsogbu n'ihe gbasara mmepe. E kpebiri na o bụrụ na asụsụ Bekee ji igodo mmekọrịta n'etiti ala Igbo na mba ndị ozo na asụsụ Igbo ji igodo mmepe ala Igbo.

Okwu ndị gbara ọkpụrụkpụ: asụsụ, mmepe, mmepe obodo, mmụta na asụsụ agụmakwụkwọ.

1.0 Okwu mmalite

Ihe niile a na-eme na ndụ bụ asụsụ ka e ji eme ha. Asụsụ bụ ide ji obibi ndụ mmadụ n'ụwa. Asụsụ bụ ngwaorụ n'aka ndị maara uru o bara iji nwete ọnọdụ ma o bụ rụputa ihe dị iche iche. Asụsụ na-enyere mmadụ aka icheputa na imeputa otutu ihe a na-ahụ anya. Inwe ezigbo ntọala n'asụsụ na-enyere mmadụ aka iji asụsụ ahụ na-eziputa uche ya n'uzọ kacha mma. Mmepe bụ aha si na ngwaa 'mepe' pụta. O nwere nghota dị iche iche mana nkọwa nke a ga-eji ruo oru n'ebe a bụ nke hutara mmepe di ka - ito eto, ibu ibu, ibawanye n'amamihe na kwa ihazi ihe n'usoro dabara adaba. Nke a na-egosi na mmepe na-emetuta otutu ihe n'obodo, mana n'uzọ puru iche mmepe na-amalite n'ime mmadụ itupu o puta ihe n'obodo. Onyinye kacha mkpa Chineke nyere obodo o bula bụ mmadụ ndi bi n'ime obodo ahụ. O bụ nke a mere na ndeputa puru iche nke UN-NADAF (Institutional Paradigm of Development in Africa 1996) (hụ Ibrahim na Ahmed, (2018)), tinyere ndi mmadụ bi n'ime obodo n'etiti usoro mmepe obodo. Ya bụ, a na-ahuta ihe gbasara nsonye, nnochite anya na itinye ndi bi n'ime obodo n'usoro mmepe obodo di ka ihe ndi na-egosi mmepe gbasoro ezigbo usoro na nke ga-edigide n'Africa. Mmepe obodo putara na ndi bi n'obodo nwezuru ihe niile ga-enyere ha aka inwete ebumnobi ha iji wulite onodu akunuba ala ha.

Mmepe bụ ihe obodo o bula na-achosi ike mana o bụ naani obodo ole na ole bụ ndi di njikere itinye ego, oge, ndidi na ntachi obi iji nwete mmepe toro ato. O nweghi obodo na-emepe n'otu ubochi. Obodo na-emepe site n'igbaso iwu na-achi obodo nke a ga-ehi aka n'anya meputa maka mmepe obodo kpomkwem. Mmepe obodo metutara otutu ihe gbasara obodo o bula; o metutara mmadụ na ihe ndi ozo di iche iche mejuputara obodo.

Obodo mepere emepe bu obodo ndi bi n'ime ya nwere ohere di iche iche iji nwete ebumnobi ha site n'ezigbo usoro obibi ndu.

E wepu iji asusu nwe mmekorita n'ogo di iche iche, otu nnukwu oru ozo asusu naruru ndi nwe ya bu iji ya che echichi. Ezigbo mgbanwe o bula putara ihè n'obodo bu n'isi mmadu ka o malitere tupu e meputa ya n'obodo. O buru na e nweghi nchemi echiche ime na ndu mmadu, a gaghi enwe mgbanwe n'udi mmepe n'obodo. N'ezio kwu, mmepe obodo gbanyere mgborogwu n'izulite na iwulite amamihe mmadu maka na o nweghi mmepe di n'obodo o bula na-abughi mmadu kpalitere ya ma o bu choputara ya. O buru na e leghara iwulite amamihe mmadu anya, mmepe ga-abu ihe agaghi ekwe omume.

A haziri edemede nchocha a n'usoro a: nkebi nke mbu bu mkpolite nke nyere ntoala gbasara isi okwu nchocha. Nkebi nke abuo tulere agumagu site n'ikowa na inyocha mmetuta di n'etiti okpuruku okwu ndi putara ihe n'isi okwu nchocha ebe. E ziputakwa obodo ndi mepere emepe na ihe ndi mere ka ha nodu n'ogo ha no na ya. A tuchara ihe ndi a choputara gbasara asusu Igbo na mmepe ala Igbo na nkebi nke ano. A chikotara nchoputa e mere ma tuzie aro ka a ga-esi mee ka ala Igbo soro n'obodo mepere emepe na nkebi nke ise.

2.0 Ntuleghari Agumagu

N'ebe a ka a ga-eleba anya n'ederede si n'aka ndi odee, ederede ndi ga-ene aka n'ikwado mmetuta asusu na mmepe obodo, umadi ala Igbo.

2.1 Asusu, Mmuta na Mmepe Obodo

Asusu bu uzọ putara ihe e si enwe mmekorita n'udi di iche iche tumadu n'etiti mmadu na ibe ya, tinyere obodo na obodo. O dighi mfe ikewapu asusu na mmuta nke o ji di mfe ikewa mmuta na mmepe obodo. Mmepe bu ihe obodo o bula na-achosi ike; asusu bukwanu ngwaru di oke mkpa a ga-eji nwete mmepe ngwangwa. Nke a di nnukwu mkpa n'ih na mmepe n'akuku nka na uzu agaghi ekwe omume ma e bughi uzọ wulite asusu obodo choro mmepe. Obodo ndi mepere emepe na-ebugodu uzọ wulite asusu ha tupu mmepe nka na uzu, n'ih na nzo ukwu mbu maka mmepe obodo bu inye asusu nne ezigbo onodu okachasi n'agumakwukwo (Matemilola, 1999).

Matemilola (1999) gara n'ihu si na mmepe puru iche bu ikike iji asusu mbu kuzi amumamu gbasara nka na nsiri hu ochichi obodo. Otutu mmadu na-eche na o nwere asusu ndi e nwere ike iji naani ha nwete mmuta gbasara nka na uzu, mana echiche di otu a adabaghi maka na ihe banyere mmuta nka na uzu abughi ihe a na-enwete otu ubochi. O bu ihe a na-enwete na nkeji na nkeji. Asusu o bula a ga-eji muo ihe gbasara nka na uzu ga-abu asusu nwezurula akara edemede n'udi putara ihe. Nke a ga-enye aka iji nwete ntughari mkpuru okwu nka ndi di n'asusu ozo. N'uzo di otu a ndi nwe asusu ahụ ga-enwe ike iji asusu ha cheputa otutu ihe n'omenala ha. Mmepe obodo bu ihe si n'echiche mmadu puta; o buru na mmadu enweghi ike iche echiche n'ejighi asusu, mara na mmepe obodo agaghi enwe isi ma e wepu asusu.

Shafaeddin (1998) si na agumakwukwo bu otu n'ime nzo kwu nke mbu n'ih gbasara mmepe obodo. Zazofsky (2020), n'ikwado echiche Eddin sikwu na agumakwukwo nanyere obodo ndi ubiam ji aka ojo inyere onwe ha aka. Asusu e ji akuzi ihe nwere ike

ime ka nwata akwukwo mee nke oma ma o bu ghara ime nke oma n'ule. O nwekwara ike ime ka e tinye ihe a mutara n'oru ma o bu ghara itinye ya n'oru. Ozo bu na ime nke oma n'ule abughị itinye ihe a mutara n'oru. Nke a putara na mmadu nwere ike gbalisie ike mee nke oma n'ule site n'ibu ihe onye nkuzi kuziri n'isi ma detue ya nke oma n'ule ma o bukwanu mee mpu ule iji gafee n'ule. Mana o buru na nwata akwukwo e nweghi ike iji mmuta o nwetara site na nkuzi ihe omumu di iche iche baara onwe ya uru, mara na o nwebeghi ihe o mutara. Nke a bu otu nnukwu nsogbu na-echere ala Igbo aka mgba nke a ga-arutukwu aka tupu a chikota edemede a.

Asusu di ike; ma burukwa ntala mmuta o bula. Onye na-enweghi ezigbo ntala n'asusu agaghi enwe ike ichemi echiche ime banyere ihe o bula. Adebisi (2006:20) si na ndi mbiara-chiwa ekweghi na a ga na-akuzi asusu nne ndi Africa n'ihi na ha maara iké di n'asusu (hu Ibrahim and Ahmed, (2018)). Ha maara nke oma na o buru na ejighi asusu ndi Africa akuziri ndi Africa ihe na o ga-eme ka ha buru ndi a na-enye enye, ya bu ndi na-anara anara nke o nweghi ihe ga-eme ka ha sonye na ndi ga-atunye utu nke ha n'ihe gbasara mmepe.

Rwantagu (2011) kwenyere na mmuta na-aka mma ma na-aga were were n'asusu omuu maara nke oma. Asusu nwere ike inye aka ma o bu gbochie nghota n'uzo puru iche. O bu naani mmadu nwere ike itinye asusu n'oru iji nwete ebunnoobi di iche iche. Iji asusu che echichi miri emi bu nnukwu uru asusu bara. E kwenyere na iji asusu cheputa ihe bara uru di mkpa kariya iji ya nwe mmekorita maka na mmadu na ibe ya nwere ike na-enwe ezi mmekorita mana agu na ubiam a na-anyu ha anya. Nchoputa na-egosi na amaghi asusu mbu nke oma na-ewete ndaghachi azu n'ihe gbasara mmepe obodo n'ihi na otutu ndi agaghi enwe ike isite n'amamihe ha tunye utu nke ha na mmepe obodo ha. Ndi maara asusu nke oma nwere ike isite n'itughari uche na ya cheputa ihe ndi ga-gabanwe uzo obibi ndu n'udi ga-abara ohanzeze uru.

Asusu e ji akuzi ihe di nnukwu mkpa iji mee ka onye/ndi a na-akuziri ihe ghota ihe a na-akuziri ha nke oma. E kwesiri ilebaghari anya n'usoro agumakwukwo na ihe ndi a na-agu n'ulo akwukwo n'ogo niile. Nkuzi o bula anaghi eme ka nwata mata ihe ndi di na gburugburu ya na ka a ga-esi tinye ihe ha mutara n'oru iji baara onwe ya uru abughị ezigbo nkuzi. Ya bu na e kwesiri ihu na tupu nwata akwukwo esi n'otu ogo agumakwukwo puta, o ga-enweriri ihe a na-ahu anya o nwere ike imeputa site na mmuta o nwetere.

Mmepe obodo esighi n'elu ada nke o ji abu ihe na-adaputa na ntumadi; kama o bu ihe nwere usoro na ihe ndi nwere ike ikpata ya. Obodo anaghi emepe onwe ya kama o bu site na agbam mbu ndi bi n'obodo ka obodo ji emepe. Nke a putara na o nwere ihe ndi na-enye aka eme ka obodo na-emepe. Obodo e nweghi aka na ukwu ma o bu ogugu isi nke o ga-eji emepe onwe ya kama o bu ndi mmadu bi n'obodo na-emepe obodo. Opubor (1985) na-elegara mmepe obodo anya di ka ihe na-aputa ihe n'uzo di iche iche. O mere ka a ghota na mmepe obodo metutara mbawanye amamihe ndi mmadu bi n'obodo n'udi inwe ezigbo aka oru, inwe ezigbo uche, nnwere onwe, idi uchu na inwe ike ilekota onwe anya. O kwara na odjmma ndi mmadu bi n'obodo bu odjmma obodo n'onwe ya. Nkwa Opubor n'uzo di nke nke putara na mmepe obodo putara ezi obibi ndu nke ndi mmadu bi n'obodo. O nweghi obodo mepere emepe n'ebughi uzo maa iwu

nchekwa maka obere ụlọ ọrụ mmeputa ngwa ahịa ha nwere na mbụ. A na-esite n'ikike ọchịchị nakwa ọchịchị ndị Ami eme ka nke a dị ire.

Na nke nke, mmepe obodo putara ikwalite ikike mmeputa ma ọ bụ nruputa. Nke a putara isite n'uzo dị iche iche wulite ihe niile ga-enye aka ime ka obodo na-aga n'ihu. Agamnihu a metutara usoro ọchịchị, akunuba, nka na uzu, agumakwukwo, ahuike, nchekwa na kwa ihe gbasara asusu. Rist (2007:485) n'ikapị okwu onu si na mmepe metutara ihe niile gbasara ka e si eme ka obibi ndu ndi mmadu kawanye mma na kwa ihe ndi na-eme ka ndu na-atọ uto.

Asusu na Nsonye na Mmekorita Ozuruuwa

Asusu di nnukwu mkpa n'ihe gbasara mmekorita ozuruuwa. O bu asusu mere na ihe gbasara mmeko ozuruuwa bu ihe a na-eme n'ogo di iche iche. Mmeko ozuruuwa na-emetutakwa asusu n'udi di iche iche. Ewepu asusu, a gaghị enwe mmeko ozuruuwa. Smith, Burke na Ward (2000) n'uche nke ha na-ekwu na mmekorita ozuruuwa na-enwe mmetuta ojoo n'ebe omenala ndi ime ime obodo di, ma na-enyekwa ohere maka mmepe ime ime obodo. Delhumeau (2011) si na mmekorita ozuruuwa na-emetuta asusu n'uzo abuo: mmetuta di mma na kwazi mmetuta nke ojoo. Di ka o siri kowaa, n'uzo di mma, mmetuta ozuruuwa na-enyere asusu di iche iche aka igbasa n'ogo di elu, ma na-emekwa ka asusu ufodu buru ndi na-anwunyụ anya. Nkwa ya putara na mmeko ozuruuwa nwere ike ibuli ma o bu ibutu otu asusu. Site na mmeko ozuruuwa, ufodu asusu enwetela ezigbo onodu n'ogbo nta asusu nke na ndi na-asu ya na-abawanye n'onuogu ka chi na-efo ebe otutu asusu na-adaghachi azu maka na ndi na-asu ya na-epewanye mpe kwa ubochi. Ufodu asusu ndi na-abawa n'onu ogugu ndi na-asu ya gunyere ndi a: Mandarin, Chinese, Spanish, Hindi, French, Bangali, Portuguese, Russian, German, Japanese, Arabic, na English. N'ime asusu ndi a niile, asusu Bekee so n'asusu ndi na-asu ya ka n'onu ogugu nke mere na a na-ahuta ya di ka asusu mmekorita n'etiti mba di iche iche.

Delhumeau (2011) na-ekwukwa na asusu Bekee enweela otutu ndi na-asu ya n'ihimmeko ozuruuwa. O si na o bu asusu Bekee ka e ji enwe mmekorita n'ogo na kwa n'obodo di iche iche. N'aka nke ozo, otutu asusu di ka asusu Igbo na-anata mmetuta ojoo site na mmekorita ozuruuwa n'ihina ufodu na-eche na e nwere asusu ndi e nwere ike iji naani ha na-enwe mmekorita ozuruuwa, mana nke a abughi ezi okwu. E nwere ike iji asusu o bula mee mgbasa ozi n'ikuku. Ufodu na-ehekwa na o bu naani asusu Bekee na asusu ole na ole ndi ozo ka e nwere ike iji nweta mmetuta gbasara nka na uzu tinyere ihe ndi ozo e nwere ike iji asusu mee n'uzo ogbara ohuru mana Ugochukwu (2018) na-ekwusi ike na asusu o bula nwere ike igbagote n'ogo o bula ndi nwe ya choro ka o rute. Otu ihe di mkpa maka inwete onodu a bu mmasi n'akuku ndi nwe asusu tinyere nkwardo puru iche site n'aka ndi ochichi na ndi maara ihe banyere asusu nke oma. Site n'ihe ndi a tulere n'elu, o doro anya na asusu o bula nwere ohere igbagote n'ogo mmekorita ozuruuwa mana nke a dabeere n'aka ndi nwe asusu ahụ.

N'uche okaasusu Rafael Shambela di ka Leonard (2005) siri deputa, ebe o bu na mmekorita ozuruuwa bu ikuku na-ekusa asusu niile nke e nweghi mgbanahu, ndi ime obodo di iche iche kwesiri ichekwa asusu ha site n'inye ya oru puru iche n'ihe gbasara usoro mgbasa ozi n'udi ogbara ohuru. Nke a putara ndi nwe asusu iji ya na-enwe mmekorita n'uzo di iche iche karisja n'igwe nzikorita ozi ogbara ohuru di ka: radio na

igwe onyoonyoo, tinyere iji asụsụ nne ha na-eme agumakwukwọ n'ogo dị iche iche. Nke a ga-eme ka ndị ime ime obodo sonye n'ihe gbasara mmepe obodo ha n'ogo dị iche iche.

Marker (2010) sị na mmekọrịta ozuruuwa na-eweta mgbanwe nke o nweghi ka ndị ime obodo ga-esi gbanahụ. Ihe ha nwere ike ime bụ isite n'uzọ abụla ụzọ sonye na mgbanwe dị otu a iji rite uru dị na ya. Asụsụ, nke bụkwa otu n'ime omenala bụ ngwaọrụ nke obodo ọ bụla chọrọ mmepe ga-eji guzogide mmekpa ahụ mmekọrịta ozuruuwa.

N'agbanyeghi ụzọ ọ bụla e si elegara ya anya, mmekọrịta ozuruuwa nwere uru na ọghom so ya. Ebe ụfọdụ na-ahụta ya dị ka ụzọ aghughọ obodo ndị mepere emepe sị ememina obodo ndị ka na-emepe emepe; ndị ọzọ na-ahụta ya dị ka ohere nke mba ọ bụla nwere ike iji nwete akunuba tinyere ikesa amamihe na akorogwa dị iche iche (Ivypanda 2019). Ivypanda sị na akunuba mba ụwa dabeere n'ihe mba ụwa dị iche iche na-atunye na ya. Nke a na-egosi na akunuba mba ụwa na-abawanye site n'utu mba dị iche na-atunye na ya n'ihu uru si na mmekọrịta ozuruuwa apụta. Ọzọ, dị ka akunuba mba ụwa na-abawanye, akunuba mba ndị na-atunyekarị utu (mba ndị nwere ihe ha na-emeputa e ji enyere ndụ aka) na-abawanyekwa dị ka mba ụwa ndị ọzọ na-amata maka akorogwa ha. N'aka nke ọzọ, mba ndị enweghi ihe ha na-emeputa agaghị narite uru ọ bụla kama ha ga na-atunye utu n'akpa akunuba mba ụwa n'enweghi uru ha na-erite.

2.2 Ọmụma atụ Obodo ndị Mepere Emepe

Asụsụ bụ ngwaọrụ n'aka ndị maara uru ọ bara iji nwete ọnọdụ nakwa iji meputa ihe dị iche iche. Ndị maara uru asụsụ bara ejighi ya egwuri egwu kama ha na-akpachapuru ya anya iji rite elele dị na ya. Adegbite (2004:13) na-ekwu na otu ihe kpatara na ụfọdụ mba dị n'ime Africa dị ka Nigeria enwebeghi mmepe putara ihe bụ n'ihu udi ajo ọnọdụ ha debere asụsụ ha na ya. Mba Ụfọdụ dị ka: Tanzania, South Africa, Malaysia, Singapore, Canada abughị naani na ha hụta asụsụ ha dị nke dị nnukwu mkpa kama ha na-amaputa ego pụrụ iche maka mwulite asụsụ ha. Mba South Africa so n'obodo welitere isi n'ihe gbasara nka na ụzụ. Otu ihe doro anya bụ na ọganihu ha nwere taa sitere n'usoro iwu ha tiri banyere asụsụ ala ha. Buba (2006:8) kowaputara nke a site n'ime ka a mata na ọ bụ site n'itinye asụsụ nne n'oru ka South Africa jiri mee ka asụsụ nne iri na otu buru nke a nabatara dị ka asụsụ ọchịchị. Buba sị na ndị ọchịchị South Africa hụta iwu na-achikwa asụsụ dị ka nke dị nnukwu mkpa maka inwete ebumnobi na kwa atumatu mmepe ha (hụ akwukwọ iwu mba South Africa 1996, mpaghara 6 Nọ.108).

Obodo ọzọ gbakwara mbọ iziputa nnwere onwe ha site n'iweputa iwu nakwa iweputa asụsụ ọchịchị nke ha bụ Tanzania. Ha mere nke a site n'iji asụsụ Swahili dochie anya asụsụ Bekee dị ka asụsụ ọchịchị. Nke a mere na nwa afọ Tanzania ọ bụla nwere ike iji asụsụ Swahili chuo nta votu maka inweta okwa ọchịchị n'ogo dị iche iche (Mazrui, 2005).

Mba Japan so n'otu obodo tinyere ihe gbasara ichukwa asụsụ nne n'oru. Ha ziputara nke a site itughari okpurukpu okwu nka na ụzụ dị iche iche n'asụsụ nne ha. Nke a emeela ka ha nwee agamnihu pụrụ iche n'ihe gbasara mmepe nke ruchara n'ime ime obodo ha. Ka ọ dị ta a, mba Japan so na mba bụ a kwaa a kwuru n'ihe gbasara nka na

uzu. Otutu akoro ngwa ndi Igbo ji ebi ndu taa bu mba Japan meputara ha (Mazrui & Mazrui, 2002, Ademowo, 2012).

Abbassi (2013) si na obodo Germany, China, na Iran huru asusu na agumagu ha n'anya ma werekwa asusu ha na-enwe mmepe n'udi di iche iche. E wepu oke ala, aha, okoloto ma o bu akwukwo ego, ihe na-eme ka otu obodo nwee ugu na nsopuru ma kwuputa iche bu asusu ala ha. Mba China nwere nkwenye puru iche gbasara asusu nke mere na ha nwere otu asusu jikoro ha onu nke rugoro puku afọ ise ha ji ya aru oru. Spolsky (2014) di ka Odinye (2018) si deputa si na kemgbe e guzobechara mba China n'afọ 1949 na otu ihe ndi no n'ochichi ejibeghi gwu egwu bu ihe gbasara asusu ochichi. Dwyer (2014) kwadoro ihe Spolsky kwuru mgbe o si na asusu bu ide di nnukwu mkpa ji idi n'otu mba China (hu Odinye, 2018).

Na mba France na Germany, Shephaeddin (1998) si na a kwalitere ihe gbasara oru ugbo site n'iwu nchekwa e tiri maka ihe ndi ha na-akoputa n'ugbo. Nke a nyere aka mee ka otutu ulo mmeputa ngwa ahia malite.

Nnyocha e mere gbasara obodo ufodu mepere emepe na-egosi na obodo di iche iche na-eme nke oma bucha obodo ndi ejighi ihe gbasara mmuta egwuri egwu. Ozọ bu na obodo ndi a bukwa ndi maara mkpa asusu di n'ebe mmuta na mmepe obodo di. Obodo ndi a sitere n'iti iwu na-achi asusu were mee ka asusu ala ha di ire n'ihe gbasara mmepe obodo ha. Ufodu obodo ndi a gunyere: Norway, Australia, Switzerland, Singapore, Canada, Sweden, United States, Ireland, United Kingdom, New Zealand, Italy, Belgium and South Korea dg.

3.0 Ntucha Nchoputa Nchocha

Ihe a ga-eme ebe a bu jji ihe ndi e nwetara na ntuleghari agumagu wee mee ntucha mmepe ala Igbo na eu asusu ga-esi nye aka na ya.

3.1 Asusu Igbo na Mmepe Ala Igbo

Ndi Igbo bu otu n'ime agburu ato kacha puta ihe na Nigeria. Ndi a na-akpo ndi Igbo di ka Ngoesi (2000:2) si kowaa bu ndi bigasi na steeti Anambra, Enugu, Imo, Abia, Ebonyi na n'ala ufodu na steeti Delta na Rivers ndi asusu ala nna ha bu Igbo. Ekwealor (2013) si na ndi Igbo bu ndi ahụ bi n'ala a maara di ka ala Igbo, ma nwekwaa asusu Igbo di ka asusu nne. Onwuejeogwu (1981) kwuru si na Ala Igbo sitere n'Agbo na Kwale nke steeti Delta wee gbadaa Ahoada, Diobu na Umuabayi di na mpaghara Port Harcourt. O gafekwara Arọchukwu nke di na steeti Abia ruo Afikpo na Isiagu nke mpaghara Abakliki gbagoo Enugwu-Ezike nke mpaghara Nsukka, ma gafekwa Ebu nke ala Igbo Ofesi Naija. Nkwa a na-egosi na o bu ndi Igbo mejuputara steeti Anambara, Enugwu, Ebonyi, Imo, Abia na mpaghara ufodu na steeti Delta, Akwa Ibom na Rivers. Di ka otu n'ime agburu e nwere na Nigeria, ala Igbo bu ala Chukwu goziri n'udi di iche iche malite na ndi nwere onatarachi n'udi di iche iche – ma ndi guru akwukwo ma ndi agughi akwukwo rue na ekerechi di iche iche, udi nri na mgborogwu na mkpaakwukwo di iche iche. Ihe ndi a niile bucha ngozi nke e nwere ike itinye n'oru maka mmepe ala Igbo.

3.2 Njirimara Inwe Ezigbo Atumatu Maka Asusu

Asusu bu ejirimara burukwa ihe nketa obodo o bula nwere. Obodo o bula enweghi ezigbo atumatu banyere asusu ha amalitebeghi ime njem mmepe. Ka obodo o bula si ahuta asusu ha ga-ekwu ihe ha nwere ike ime iji hu na asusu ahu na-aga n'ihu. Di ka e kwuru n'elu, obodo ndi mepere emepe jiri asusu malite oru mmepe ma ka jirikwa asusu ha na-akwado ma na-agakwa n'ihu n'oru mmepe. N'otu aka ahu, ndi Igbo kwesiri iji asusu Igbo malite oru mmepe ala Igbo. Ebe o bu na asusu bu ugbo ala mmepe obodo, oge eruela mgbe ndi Igbo ga-eji aka ha bagide mmepe ala ha iji nyere onwe ha aka. E kwesiri imalite nke a site n'iji asusu Igbo malite ikuziri ndi Igbo. A naghị ekwu na agaghị na-ewebata asusu Bekee. Ihe a na-akowa bu na o kwesiri ka e jiri asusu Igbo na-eme ka ihe a na-akuzi na-abaru umu Igbo na nti tumadi ihe omumu nka di iche iche. Nke a adighi mfe; mana ihe siri ike bu mmadu na-eme ya. Ihe a ga-eme bu ichoputa ebe otu na-ahu maka ikwalite asusu na omenala Igbo (SPILC) jedebere n'ihe gbasara itughari mkpuru okwu niile metutara ihe omumu sayensi na asusu nka na uzu n'asusu Igbo, malitekwa itughari ndi foduru. Nke a abughi oru otu onye, kama o bu ihe choror amamihe ndi guru maka asusu na kwa ndi choror odimma asusu Igbo. Ihe mbu di mkpa bu ndi/onye nhazi ma o bu nchikota. Ka a na-atughari mkpuru okwu ndi a ka a ga na-etinye ha n'oru iji hu na umu akwukwo Igbo na-aghota ihe omumu sayensi na nka na uzu nke oma.

3.3 Ihafe Na Ikuzi Aka oru Ndi Igbo

Ozo di ka ibe ya bu na mmepe ala Igbo ga-agbanyeriri mgborogwu n'ihe ndi e jiri mara ala Igbo. A ga-choputa aka oru na oru nka e ji mara obodo o bula ma malite ikuziri ha umu na-eto eto. Oru nka ndi a gunyere: ikwe akwa, itu odu, ikpa akwa, ikpa nkata, ikpu uzu, na ihe ndi ozo a na-akpa akpa. A ga-achota ndi nwere nka n'oru ndi a ma jiri ha na-akuziri ndi ozo. E kwenyere na aka oru ndi a niile bu onyinye Chukwu nyere umu afo Igbo iji nyere ha aka na ndu. Mmuta a na-enwete site na mmekorita ozuruwa ga-enyezi aka na-eme ka aka oru ndi Igbo na-achawapu ma na-erukwa ndi mba ozo aka. Nke a di oke mkpa n'ih na otu uzu putara ihe obodo si emepe bu site n'imeputa akorongwa na ngwa ahia di iche iche ndi e ji ebi ndu tinyere ndi a ga na-ebuga mba ndi ozo maka iwulite onodu akunuba. Obodo o bula choror mmepe toro oto ga-enweriri ihe ha na-emeputa nke ha nwere ike ina-eziga mba ozo sitezie na ya na-enwete ego ndi mba ozo. Obodo enweghi ihe ha na-emeputa ga na-adabere n'obodo ndi na-emeputa ngwa ahia ndi e ji enyere ndu aka maka mmepe obodo ha.

O nweghikwanu obodo na-eme nke oma site n'igba naani mgbere ihe ndi mba ozo na-emeputa. O nweghi obodo mepere emepe enweghi ihe ha na-emeputa. Otu nsogbu ji ala Igbo aka bu oke mmasi ha nwere n'akorongwa e si mba ndi ozo atubata n'ala Igbo. O buru na ndi Igbo akwusi ihuta ihe ndi e si mba ndi ozo ebubata n'ala Igbo di ka nke kacha mma, o ga-eme ka ulo mmeputa ngwaahia ndi e nwere n'ala Igbo nwee nchekwube na ngwaahia ha meputara ma o bu nke ha ga-emeputa ga-aga ahia. Gini mere ndi Igbo ji enwekari mmasi n'akorogwa ndi ofesi? Nke a sitere na mkpuru ojojo ndi-mbiara-chiwa kunyere n'ime ha banyere ihe o bula si n'ala Igbo puta.

Ozo bu na ndi Igbo ji ihe ndi e si ala Bekee bubata n'ala Igbo eme ngala, otutu ji ha egosi na ha bu ogaranya. Imachi mbubata ufodu ngwa ahia ndi a na-emeputa na mba ofesi n'ala Igbo bu ihe e kwesiri itinye anya. Nke a di oke mkpa maka mmepe ala Igbo. O bu oru diiri ndi no n'isi ochichi n'ala Igbo, n'ih na o buru na a naghị ebubata ihe

ndi ahụ, o nweghi ebe ndi Igbo ga-esi nwete ha. Ihe ndi a ga-akwusi itubata n'ala Igbo gunyere ihe ndi a: udi ihe oriri di iche iche (nke gunyere ihe niile a na-esi n'oku tupu e rie, ihe ndi a na-ata ata, ihe onununu di iche iche tinyere ihe nracha di iche iche). Nke a di nnukwu mkpa n'ihi na o bughị naani na ihe ndi a na-ewete ndaghachi azu akunuba ala Igbo; o bughị naani na mbubata ngwa ahia ndi a na-ewete ndaghachi azu n'ihe gbasara mmepe ala Igbo kama nke ka njo bu na ha na-ebute udi oria di iche iche adibughi n'ala Igbo. Mgbe oria ndi a daputara n'ala Igbo, a na-ejikwa ego e kwesiri iji mepee ala Igbo na-aga mba ofesi maka inwete ogwugwo. Ebumnobi mmepe obodo o bula bu ikwalite onodu ndi obodo na kwa inye ha ezigbo usoro obibi ndu.

3.4 Iwu Otutu Ulo Mmeputa Ngwa ahia

Otu udi mmepe dikwa ezigbo mkpa n'ala Igbo bu nke iwube otutu ulo mmeputa ngwa ahia di iche iche ebe ndi ntorobi ga-enwe ohere iru oru n'udi di iche iche. Nke a ga-ebelata mpu di iche iche ndi ntorobia na-etinye aka na ha n'oge ugbo a. Enweghi oru ma o bu uzọ mkpata nku na-eduba ndi mmadu n'ime ihe ojoo di iche iche. Enweghi nri onu so n'otu nsogbu ndi no n'ochichi ga-agbalisi ike inye usa ya n'ala Igbo.

3.5 Ndi Ntorobia Inwe Ndidi

Nsogbu ozo e nwere n'ala Igbo bu na ndi Igbo tumadu ndi ntorobia anaghi enwe ndidi igbaso uzo ziri ezi n'ihe gbasara ikwalite onodu akunuba, kama ha na-acho naani uzo di mfe a ga-esi nwete ego ngwa ngwa. E kwesiri inwe nkuzi puru iche banyere nke a iji na-eme ka ndi na-etolite etolite mata uzo di mma e nwere ike isi kpata aku n'uzo ziri ezi. O dikwa mma inwe ntaramahuru doru anya maka ndi na-agbaso uzo na-ezighi ezi n'ikpata aku. Nke a ga-eme ka ugwu na nsopuru laghachi n'ala Igbo Oke na oru diiri ndi ochichi bu isite n'iwu doru anya hibe ulo mmeputa ngwaahia di iche iche, na kwa ime ka ulo oru ndi e nwerela maka mmeputa ngwa ahia ndi e deputara n'elu nwete nkwardo puru iche iji mee ka aka oru ha puta ihe nke oma nakwa imeputa ngwa ahia n'ubara. A ga-ehibezi ulo oru etiti oru ya ga-abu ihu na ngwaahia ndi a na-emeputa bu kpokopji. N'uzo di otu a, a ga-ekpochapu ngwaahia adigboroja niile di n'ala Igbo.

3.6 Iji Asusu Nne Akuzi Ihe

Ajuju di mkpa bu - Kedu ka a ga-esi mee ka umu afo Igbo nwee ike na mmasi imepe ala Igbo? O bu site na nkuzi na mmuta ka amamihe mmadu si abawanye. Ajuju ozo di mkpa bu, kedu ka mmuta na amamihe mmadu si abawanye? O bu site na nkuzi doru anya nke e ji asusu nwata na-aghota nke oma kuzie. Ndi niile huru ala Igbo na asusu Igbo n'anya tinyere ndi guru asusu Igbo ga-ejikwa aka onu iji hu na e tinyere asusu Igbo n'oru iji mee ka ala Igbo buru ala e ji ama atu. A ga-arutuzi ufodu ihe ndi ozo a ga-etinye uche na ha maka ezi mmepe ala Igbo aka n'ala ebe a.

3.7 Ikoputa Nri Igbo Na Ikuzi Maka Ha

E nwere udi nri di iche iche e ji mara ala Igbo ndi a na-echefuzi echefu. E kwesiri ka a malite ikuzi ihe gbasara ha na ikoputa ha n'uju. O di mkpa na a ga-achoputa udi nri di iche iche e nwere n'akuku ala Igbo di iche iche, detue ha n'akwukwo malite ikuziri ha umu akwukwo. Ndi ochichi steeti niile di n'ala Igbo ga na-enye oru ugbo ezigbo nkwardo n'udi ego mgbazinye, ibunye igwe e ji ako ihe maka ikoputa udi nri Igbo niile. Goomenti kwesiri ina-enye ndi ha na-achi ezi nchekwa. O bughị naani nchekwa nke ebe ndi mmadu bi kama e kwesiri inwe nchekwa nke ihe a koru n'ugbo maka ehi ndi mba ozo na-awakpo ndi oru ugbo n'ime ime obodo Igbo di iche iche.

3.8 Ichọputa Ebe E Nwere Ihe Nlere Ekerechi

Ụzọ ọzọ e nwere ike isi mepee ala Igbo bụ site n'ichọputa ebe e nwere ihe nlele ekerechi (tourist centers) dị iche iche n'ala Igbo dị ka: Ogba Ogbunike, mbuze Nanka, ọgba Arochukwu ruzie ha nke ọma maka ndị na-eme njem nleghari anya. E nwechara ihe nlere ekerechi ndị a na steeti dị iche iche n'ala Igbo; ya bụ na ndị na-achị steeti Igbo kwesiri iruzi ebe ndị a maka ikwalite onọdu akunụba ala Igbo. Ọ bughị naani ndị ọcha nwere ọgụgụ isi n'ihe gbasara mmepe. Ọ bughị kwanụ naani ala Bekee ka mmadu nwere ike iga njem nleghari anya. Nke a ga-ekwe omume ma ọ buru na a ga-akwusi imefu ọkpurukpu ego a na-emefu kwa afo maka ndị na-aga njem nso (*pilgrimage*) ma were ego ahụ malite imepe ala Igbo.

3.9 Inwe Ezigbo Atumatụ Maka Ahụ Ike

Ihe ọzọ dị nnukwu mkpa maka mmepe ala Igbo bụ ihe gbasara ahụ ike. Obodo ọ bụla e nweghi ezigbo atumatụ maka ahụ ike ndị bi n'ime ya amalitebeghi njem mmepe. Nke bụ eziokwu bụ na agburu ọ bụla nwere mgborogwu na mkpa akwukwo dị iche Chukwu okike nyere ha maka igwo ụdị ọjia dị iche iche. Ọ buru na a choo igbochi ọjia dị iche iche n'ala Igbo, a ga-ebu ụzọ machie mbubata ụdị nri ndị ọcha dị iche iche ndị Igbo na-enwe mmasi na ha. Nke a bụ ihe mbu a ga-eme maka na mgbochi ọjia ka ogwugwo ya. Ọzọ bụ iguzobe ulo ọru na-ahụ maka nchọcha n'ihe gbasara iji mgborogwu na mkpaakwukwo dị n'ala Igbo na-agwo ọjia.

Ihe ndị a niile bụ naani asusu Igbo ka a ga-eji nwee ike ichọputa ha nke ọma maka na otutu ndị maara maka mgborogwu na mkpaakwukwo ndị a nke ọma agughị akwukwo. E kwesiri inwe ezi mmekorita n'etiti ndị gurụ ihe gbasara ahụ ike na mmeputa ogwu dị iche iche na ndị dibia mgborogwu na mkpaakwukwo maka mmepe obodo Igbo n'akuku ahụ ike.

3.10 Iwulite Asusu Abughị Naani Maka Ndị Nọ N'Ọchichi

Oge agaala mgbe naani ndị no n'ọchichi ji aka ha ewulite asusu, ọ bụ ndị nwe asusu ga-eji aka ha gbawa mbo ihu na asusu ha efughi ohia. Ulo akwukwo na-ahụ maka asusu kwesiri idi njikere mgbe ọ bụla ihu na e deturu asusu ọ bụla n'akwukwo di ka ọ siri kwesi. Ndị Igbo nọ n'isi n'ulo akwukwo ndị a kwesiri ike aji n'ume n'ihe gbasara iwulite asusu Igbo. Ulo akwukwo na-ahụ maka asusu ga-ebugodi uzo malite izisa ozi ọma gbasara asusu Igbo na uru ọ bara iji ya na-akuzi ihe niile. N'uche anyi, obodo ọ bụla enwebeghi asusu ala ha nke ha wuliterela maka mmekorita nke obodo ha n'ogo ochichi nakwa ogo agumakwukwo e nwerebeghi onwe ya. Ọzọ bụ na onye ọ bụla maara ihe anaghi eji ihe onye ọzọ eme ngala. Ọ bụ naani onye isi ezuchaghi oke ga-enwe mmasi iji asusu onye ọzọ na-arụ ọru o kwesiri iji asu nke ya na-arụ (Ademowo (2012).

4.0 Nchikota Nchoputa Nchocha Na Mmechi

Ebe a ka a ga-ewekota nchoputa e nwetara ziputa ha ma werekwa ohere a tunyey aro, wee kwuo okwu mmechi.

4.1 Mmechi

A malitere nchocha a site n'ikowa okpurukpu okwu ndi nchocha a hibere isi na ha. A kowara asusu di ka ugbo ala mmepe nke obodo ọ bụla choro ezigbo mmepe ekwesighi ileghara anya. A gara n'ihu choputa mba ole na ole ndi mepere emepe na ka siri rute

n'ogo ha nọ na ya. A kọwara ala Igbo dị ka obodo nwezuru ihe niile ga-enyere ya aka maka mmepe. E sitere na nleru anya na ichemi echiche ime were gbaa n'anwụ ihe ndị na-echeere mmepe ala Igbo aka mgba. E nyeziri ntuzi aka ka a ga-esi me ka ala Igbo sonye n'otu n'ime obodo mepere emepe.

4.2 Aro

- E nwere ndị maara ka e si ji asụsụ ewulite mmuọ mmadụ, e kwesiri iji ndị dị etu a wee malite izisa ozi oma gbasara ikwalite asụsụ Igbo. Nke a ga-enye aka ime ka ndị Igbo mara n'ezio kwu na o nweghi asụsụ ka ibe ya mma, na asụsụ Igbo zuru ka e mee n'udị ọ bụla. Naanị ihe a choro bụ nkwardo ndị ochichi na mmasi oha na eze iji mee ka onodu asụsụ Igbo gbagote.
- Imachi ibupu ego e kwesiri iji mepe ala Igbo n'ulo akụ mba ofesi. Ime ya ka ọ buru iwu na ndị Igbo niile a maara bu akajiakụ bi na mba ofesi ga-enweriri ihe a na-ahụ anya ha wubere n'ala Igbo maka mmepe ala Igbo. Ndị ochichi ala Igbo kwesiri ibu atumatụ di otu a n'obi. E kwesiri ikpo ndi aka ji akụ oku maka mmepe ala Igbo maka na o doro anya na otutu umu afo Igbo so na ndi na-emepe mba ndi ozo n'ụwa gbaa gburugburu n'ebughi uzọ tuo atumatụ maka mmepe ala Igbo.
- Iji asụsụ Igbo na-akuziri umu akwukwo n'ogo agumakwukwo di iche iche. Nke a ga-enye aka ime ka umu akwukwo na-aghota ihe a na-akuzi nke oma.
- Izulite ndi nkuzi ndi nwere amamihe n'ihe gbasara nka na uzu ndi ga-enwekwa ike jiri asusu Igbo hafee mmuta ha n'aka ndi na-etolite etolite. Nke a kwesiri ka e lebaa ya anya n'ihi na ufodu ndi na-akuzi ihe omumu ufodu abughi ndi kacha mara ha nke oma; kama ha bu ndi banyere n'oru nkuzi n'ihi enwetaghị ohere oru n'ebe ndi ozo.
- Iji asusu Igbo malite nkuzi nka na uzu site n'ulo akwukwo ndi obere ruo na ndi nnukwu n'ala Igbo niile. Nke a gunyere ikuzi ihe niile gbasara aka oru ndi Igbo ndi na-efuzi ohia, n'ihi na e nweghi ndi nwere mmasi iwulite ha.
- O bu nnukwu ihe igba ume na amalitela ikuzi asusu Igbo n'ogo di iche iche n'ala Igbo; o ga-adikwazi mma ma o buru na a ga-eji asusu Igbo na-akuzi ihe omumu ndi ozo karisia ihe omumu sayensi. Nke a agaghị adicha mfe imalite ozigbo, mana e nwere ike ibido nwayo nwayo were Igbo na-akowara umu akwukwo ihe ndi siri ike n'omumu sayensi iji hu na ha na-esonye nke oma. O kwesiri na tupu nwata akwukwo aguchaa n'otu ogo agum akwukwo, na o ga-enweriri otu ihe o ga-enwe ike ina-emeputa n'onwe ya iji nyere ndu aka. O bu ihe jogburu onwe ya na onye nwere nzere mahadum enweghi ezigbo ihe o ga na-emeputa iji nye aka n'ikwalite onodu akunuba nke obodo ya.
- Imebe iwu ga-amachi itubata ngwa ahia niile a na-emeputa n'ala Igbo. O nweghi ka ndi Igbo ga-esi nwe mmasi n'ebe ngwa ahia e meputara n'ala Igbo di ebe e nwere nke ndi ocha meputara a na-erekwa n'ala Igbo.
- Inye ulo mmeputa ngwa ahia niile di n'ala Igbo ezi nkwardo na ihu na ha nwere ezigbo onodu iji nye aka hu na ngwa ahia ha na-emeputa bu nke kwesiri ekwesi.
- Ihibe ulo oru ga na-ahụ na ngwa ahia ma o bu akorongwa a na-emeputa n'ala Igbo bu ndi tozuru ogugo ozuruwa.

Edensibija

- Abbassi, A. N. (2013). "A National Language Represents The National Identity Of A Country". Retrieved on 4/18/2020 from www.yourcommonwealth.org
- Ademowo, A.J. (2012). "Indigenuos Languages and Techno-Scientific Development In Africa". In *Afro Asian Journal of Social Sciences*. Vol. No.3.3 Quarter 111 2012. Retrieved – 1/27/2020.
- Buba, M. (2006). "Sustainable Development As A Language Issue". Paper presented At An Early Grade Reading Assessment (EGRA) Workshop, October 19th, 2010, Dankani Guest House, Sokoto. Constitution Of Federal Republic Of South Africa (1996). Pretoria: Government printer.
- Delhumeau, H. (2011). "Language and Globalization". Retrieved on 6/4/2020 from <https://hdlhumeau.wordpress.com>
- Ekwealor, C.C. (2013). *Omenala na Ewumewu Igbo*. Onitsha: Africana first publishers.
- Ibrahim, M. & Ahmed, U. (2018). "Indigenous Languages and The Ouestion Of Development In Precolonial Africa: Focus on Nigeria". In *International Journal Of Scientific And Research Publications*. Vol.8, issue 12. Pp.41-49. Retrieved on 21/6/20 from <http://dx.doi.org/10.29322/IJSRP.8.12.2018.p8409>
- Ivypananda (2019). "The Impact of Globalization On Indigenous Communities Essay". Retrieved from 6/4/2020 <https://ivypananda.com/essay>
- Leonard, T. (2005). "Globalization Threatens World's Indigenous Languages 32% of The Afirican". Retrieved on 6/4/2020 from web.williams.edu
- Marker, M. (2010). "A Long Time Ago In the Future: Indigenous Media In The Digital Age. NACLA Report On The Americas. North American Congress On Latin America". Pp. 37-39. Retrieved from <http://www.nacl.org/files/A04302037-1.pdf>
- Matemilola, P.A. (1999). "The Place of Nigerian Languages in The Realization of Scientific And Technological Advancement". In Arohmalase, O. (ed.)
- Mazrui, A.A. & Mazrui, A.M. (2002). *Black Reparations in the Era of Globalization*. Bringhamton: Institute of global cultural studies.
- Mazrui, A.A. (2005). "The re-invention of Africa: Edward Said, V.Y. Mudimbe, and beyond". *Research in African Literatures* 36 (3):68-82.
- Ngoesi, M.C. (2000). *Nchikota Ihe Omumu Nke Asusu Igbo*. Nkpor: Optimal press.
- Odiye, S. I. (2018). "Language as a Tool For National Integration: The Chinese Example". In *HOFA: African Journal of Multidisciplinary Research (Ed)*. Vol. 3, No.1. Awka: Perpetual Prints.
- Onwuejeogwu, M.A. (1981). *An Igbo Civilization: Nri Kingdom and Hegemony*. London: Ethiope Publishing Company.
- Opubor, A.E. (1985). "Public Communication Policies and The Mass Media In The New Nigeria". In Nwuneli, O. (Ed.), *Mass communication in Nigeria: A book of readings*. Pp.225-239 Enugu: Fourth dimension.
- Rist, G. (2007). "Development as A Buzzword". Retrieved on 14/6/2012 from www.writework.com/essay/development-buzzword-gilbert-rist
- Rwantagu, (2011). "Traditional, Globalization And Language Dilemma In Education: African". In *International Review of Education*; 57:457-475.

- Shafaeddin, M. (1998). "How Did Developed Countries Industrialize? The History of Trade And Industrial Policy: The Case of Great Britain The USA". Retrieved on 24/4/2020 from <http://www.unctad.org/en/pubframe.htm>
- Smith, C. Burke, H. & Ward, G.K. (2000). "Globalization And Indigenous People: Threat Or Empowerment? In C. Smith & G.K. Wards (Eds.) *Indigenous Culture in An Interconnected World*. Pp1-24. Vancouver: University of British Columbia (UBC) press.
- Ugochukwu, C.N. (2018). "Iji Adimike Asusu Zoro Ezo Rupuṭa ọrụ". In *Achara: Jonalu Nkwaliṭe Asusu Igbo* (Nchikota nke mbu), Ihu.69-77.
- Zazofsky, L. (2015). "Five Easy Steps to Develop A Country Sustainably" Retrieved on 4/24/2020 from <https://borgenproject.org>>five-easy.